

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
II

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN YILDA BİR NEŞREDİLİR

İZMİR — 1985

KUR'ÂN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

Dr. Mehmet TÛTÛNOÛ

Kur'ân ve hadisler araştırıldığında, bilhassa eğitim ve öğretime verilen değerin büyük olduğu ilk plânda göze çarpar. Nitekim daha başlangıçta Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiy ile okumak emredilmiş ve insanın, bilmediğini öğrenirken istifade ettiği kalemden sözedilmiştir.¹ Bir âyette kalem ve yazıya yemin edilerek öğretim konusuna dikkat çekilmiştir.² Cehaletin yaygın olduğu ve okuma yazmaya hiç ilgi gösterilmediği,³ eğitim ve öğretimin babadan oğula taklidle intikalinin çerçevesi dışına çıkmadığı bilinen bir toplulukta, yeni dinin bu ilk emri ile bu konuda bir inkılâb diyebileceğimiz bir değişimin olacağına işaret edilmiştir.

Bu bakımdan, tarihin izahı zor hadiselerinden biri olarak kabul edilen, islâmın başlangıçta gösterdiği süratli inkişafını, büyük çapta Hz. Peygamber'in ilme, insan terbiyesine, eğitim ve öğretim müesseselerine verdiği ehemmiyette aramak icabetmektedir.

İslâm, öğrenmede yaş sınırı koymamıştır. Bu hususta «Beşikten mezara» sözü⁴ bir esas olarak kabul edilmiştir. Cinsiyet,⁵ zaman ve mekân kayıtları da⁶ gözetilmemiştir. İlimler arasında da fark gözetilmiyerek gerek dîni ilimlerin gerekse müsbet ilimlerin her yerde ve herkesten öğre-

(1) el-'Alak, (96), 1-5.

(2) el-Kalem, (68), 1.

(3) el-Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, s. 457. (Dini bir merkez olması hasebiyle, nisbeten bir kültür muhiti olan Mekke'de dahi Kureyşlilerden sadece on yedi kişinin okur yazar olduğu kaydedilir)

(4) A. Çelebi, Târihu't-Terbiyeti'l-İslâmiyye, s. 255 de; (Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, I, 13, Leipzig 1825 baskısına atfen); İbn İsmâil, Şerhu Ta'limi'l-Müte'allim, s. 115 de; A. Hamdi Akseki, İslâm (Fitrî, tabii ve umûmî bir dindir), s. 332 de bu sözün hadis olduğunu kaydediyorlarsa da, muteber hadis kaynaklarında hadis olduğuna rastlanamamıştır.

(5) İbn Mâce, Mukaddime, B. 17; Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, I, 119.

(6) Ahmed b. Hanbel, el-Müsne'd, II, 297, 420, 422; İbn 'Abdîberr, Câmi'u Beyâni'l-'İlm, s. 2, 3; Kettânî, et-Terâtib, II, 349.

nilmesine teşvik edilmiş ve ilim, mü'minin kaybolmuş bir malı olarak nitelendirilmiştir.⁷

Daha islâmın ilk devirlerinde astronomi, hesap, ferâiz, tıb, antropoloji, sanayi ve teknoloji, askerî, meteoroloji gibi müsbet ilimlerin öğrenilmesine teşvik edici sözlerin bulunması da dikkat çekicidir.

İslâm dini, ilim öğrenmeyi ve öğretmeyi ibadetten üstün sayarken,⁸ ibadete gösterilen ihtimamın öğretimde de gösterilmesini istemiş, âlimlerin kalemlerinden akan mürekkebin, şehitlerin kanlarına bedel olduğunu,⁹ ilim tahsil ederken ölen bir kimse ile peygamberler arasında Allah katında sadece bir derece fark bulunduğunu¹⁰ bildirmiştir. Hz. Peygamber âlimleri peygamberlerin vârisleri kabul etmiş,¹¹ hadislerini öğrenip sonra onları insanlara öğretenleri halifesi saymıştır.¹² Öğrenenin de öğretenin de ecir ve mükâfatta eşit paylara sahip olacağını¹³ ve insanların en hayırlıları sayılacağını¹⁴ belirtmiştir. Hattâ başlangıçta maddî bir mükâfat karşılığı ilim öğretmek ayıplanmıştır.¹⁵

İslâm mücerred bilgiye değil, yaşanan bilgiye önem vermiştir. Âlimin, hayatında tatbik etmediği bilgileri başkalarına tavsiye etmesi kınanmıştır.¹⁶

İslâmın, ta başlangıçtan itibaren ilim konusunda kesin ve müsbet bir tavır takındığına ve böylece de eğitim ve öğretime özel bir itina gösterdiğine genel olarak işaret ettikten sonra şimdi islâm kaynaklarında eğitim öğretim esaslarını gözden geçirelim.

(7) et-Tirmizî, es-Sünen, K.el-'İlm, B. 19; İbn Mâce, K.ez-Zühd, B. 15; el-Kettânî, a.g.e., II, 348.

(8) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 10; Ebu Dâvud, K.el-'İlm, B. 1; et-Tirmizî, K.el-'İlm, B. 2, 19; İbn Mâce, Muk., B. 17; ed-Dârimî, Muk., B. 32; Kettânî, a.g.e., II, 219, 220; İbn 'Abdilberr, a.g.e., s. 60.

(9) İbn 'Abdilberr, a.g.e., s. 33.

(10) ed-Dârimî, Muk., B. 32; İbn 'Abdilberr, a.g.e., s. 126.

(11) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 10; et-Tirmizî, K.el-'İlm, B. 19.

(12) el-Mâverdî, Edebu'd-Dünyâ ve'd-Din, s. 45.

(13) İbn Mâce, Muk., B. 17; ed-Dârimî, Muk., B. 26; İbn 'Abdilberr, a.g.e., s. 28; el-Mâverdî, a.g.e., s. 88.

(14) ed-Dârimî, Muk., B. 25, 31.

(15) el-Buhârî, K.el-İcâre, B. 16; el-Mâverdî, Edeb. Dün. ve'd-din, s. 93.

(16) es-Saff (61), 2.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

1— EĞİTİM

a) Ahlâk Eğitimi :

Kur'ân-ı Kerîm'de öğrenme ve öğretme için güdülen maksat, esas itibariyle ahlâk ve âdâbdır. Ahlâk, islâm dininde öğrenme ve öğretmenin temeli, en sağlam dayanağıdır. Bu ise Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e hitaben: «Muhakkak sen büyük bir ahlâka sahipsin.»¹⁷ Hz. Peygamber'in de «Ben ahlâkın en yüksek derecede olanını tamamlamak için gönderildim.»¹⁸ «Beni Rabbim terbiye etti de terbiyemi en güzel yaptı.»¹⁹ «Çocuklarınıza ikram edin ve edeplerini güzelleştirin.»²⁰ gibi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsi şerifler, hayırlı ve yaşayışa elverişli, aklı selimin kabul ettiği bir iş için «ma'rûf» (hak bilinen); fena ve yaşayışa elverişsiz, doğru düşünenlerin iyi görmediği bir iş için de «münker»²¹ (tasvib edilmeyen) kelimelerini kullanır. Başka bir tabirle, herkesce doğru bilineni emr, fena bilineni de yasak eder. Bu emir ve yasaklama işinin bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğunu düşünürsek, bu iki temel prensibin ahlâk eğitiminin esasını teşkil etmiş olduğunu görürüz.

b) Ferdî Ahlâk Hedefleri :

Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsi şerifler özellikle adaleti, iyilik etmeyi emreder.²² İtidal üzerinde de ısrarla durulur ve her işte orta yol tavsiye edilir. Meselâ; bütün gün oruç tutan, bütün gece ibadet eden bundan menedilmiş ve «Ey insan! Nefsin senin üzerinde hakkı vardır, ailenin üzerinde hakkı vardır...» denilmiş,²³ ne çok cimrilik, ne de fazla müsriflik tasvib edilmiş,²⁴ namazı uzatan bir imama: «Namaza geçtiğinde uzun okuma; cemâatin içinde hastalar, ihtiyarlar, vakti dar yolcular bulunabilir»²⁵ buyurulmuş, böylece ibadette dahi ifrat hoş görülmemiş,

(17) el-kalem (68), 4.

(18) Mâlik b. Enes, el-Muvatta', K. Hüsnu'l-Hulk, B. 8.

(19) 'Aclûni, Keşfu'l-Hafâ, I, 70.

(20) İbn Mâce, es-Sünen, K.el-Edeb, B. 3.

(21) Âli 'Imrân (3), 104, 110, 114.

(22) en-Nisâ (4), 58; en-Nahl (16), 90; el-Mâide (5), 8; İbn Mâce es-Sünen, K.el-Edeb, B. 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 132; İbn Hacer, el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe, IV, 434.

(23) el-Buhârî, K.el-Edeb, B. 86.

(24) el-İsrâ (17), 29; el-Furkân (25), 67.

«Her işin hayırlısı ortasıdır»²⁶ denilerek bütün gün nasihatta bulunulmasını isteyen birisine usanç ve bıkkınlık gelir diye va'z ve nasihatlerin aralıklı yapılmasının uygun olacağı söylenmiştir.²⁷

Hayvanlara karşı da merhametli olmak emredilmiş,²⁸ iyilik ve merhamet sadece insanlara hasredilmemiştir. Hz. Peygamber, evine sığınan bir kediye kapısını kendi eliyle açmış, hasta bir horozun tedavisiyle şahsen meşgul olmuştu.²⁹ Bir defasında Hz. Ayşe, serkeş bir deveye binmiş ve deveyi serkeşliğinden dolayı hırpalamak istemişti. Hz. Peygamber O'na bakarak: «Merhametli ol ya Ayşe» buyurmuştur.³⁰

Hakikatı söylemek,³¹ sözünde durmak,³² Allah'tan korkmak,³³ anne ve babaya karşı iyi davranmak,³⁴ Allah'a, mahlukata hatta kendine karşı vazifelerini yapmak emredilmiş; aynı şekilde adam öldürmek,³⁵ zinâ ve fuhuş,³⁶ adaletsizlik,³⁷ zulüm ve yalan,³⁸ hırsızlık,³⁹ va'dini bozmak,⁴⁰ yetimlerin malına göz dikmek de⁴¹ yasaklanmıştır.

(25) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 29.

(26) el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 391.

(27) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 13.

(28) el-Buhârî, K.el-Musâkât, B. 9. (Bir kediye hapsedip ölümüne sebep olduğundan dolayı, bir kadına azabedildi. Bir köpeğe su içiren bir adam mağfiret edildi.) Müslim, K.es-Sayd, B. 11, nr, 57; Ebu Dâvud, K.el-Edâhî, B. 11; et-Tirmizî, K.ed-Diyât, B. 14; en-Nesâî, K.ed-Dahâyâ, B. 22; İbn Mâce, K.ez-Zebâih, B. 3.

(29) Muhammed Heykel, Hz. Muhammed Mustafâ, s. 239.

(30) Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, VIII, 19.

(31) Âli 'Imrân ( ), 137; el-En'âm (6), 11; en-Nahl (16), 36; el-Ahzâb (33), 70; Ebû Dâvud, K.el-Edeb, B. 88; Tirmizî, K.el-Birr, B. 46.

(32) el-Bakara (2), 40; el-Mâide (5), 7; er-Ra'd (13), 25; en-Nahl (16), 91; el-İsrâ (17), 34; el-Buhârî, K. el-İmân, B. 24; el-Mezâlim, B. 17.

(33) Lokman (31), 33; el-Buhârî, K.et-Tefsîr, B. 11.

(34) el-İsrâ (17), 23; el-'Ankebût (29), 8; Lokman, 14; es-Saffat (32), 102; el-Buhârî, K.el-Edeb, B. 1, 2; el-Cihad, B. 1.

(35) el-İsrâ, 3; el-Furkân (25), 68; el-Buhârî, K.el-Edeb, B. 43.

(36) en-Nisâ (4), 16; el-İsrâ, 32; en-Nûr (24), 2, 3; el-Furkân, 68; Ebu Dâvud, K.es-Sünnet, B. 16; Müslim, K.el-İmân, B. 24, nr, 100; et-Tirmizî, K.el-İmân, B. 111.

(37) el-Mâide (5), 8.

(38) el-İsrâ, 31; et-Tirmizî, K.el-Birr, B. 46; Müslim, Muk., B. 2, nr. 1.

(39) el-Mâide, 38.

(40) el-Bakara, 27; Âli 'Imrân, 76; et-Tevbe (9), 76.

(41) el-En'âm (6), 152; el-İsrâ, 34.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

Hz. Peygamber'in çocuklara karşı tutum ve davranışları, yetiştirici durumunda olanlar için en güzel bir örnek olması bakımından Hz. Enes (r.a.) (v. 90/708) hadîsini burada zikretmek yerinde olur. Enes (r.a.) şöyle anlatır: «Hz. Peygamber'e yedi yahut dokuz sene hizmet ettim. Yaptığım bir iş için bunu neden böyle yaptın? Yapmadığım bir iş için de bunu niçin şöyle söyle yapmadın?» dediğini bilmiyorum.»⁴² Bu örnek bize çocukların her türlü sorumsuzca davranışlarına göz yummamızı değil, onlara karşı şefkat ve merhametle en iyi bir rehber olmamız gerektiğini gösterir.

Diğer taraftan «Allah'ın seni gözettiğini görüyormuş gibi hareket et; gerçekte sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor»⁴³ mealindeki ihsân hadîsi, kişinin daima bir murakabe altında olduğunu hatırlatarak; insanın bütün davranışlarının ölçülü olması gerektiğine dikkati çeker.

c) Sosyal Ahlâk Hedefleri :

İnsanlar dünyaya geldikleri andan itibaren toplu yaşamışlar ve buna ihtiyaç duymuşlardır. Zira; insan doğuştan hemcinsleriyle beraber yaşama meyline (motif) sahiptir.⁴⁴ Başta tevhid inancıyla,⁴⁵ mesuliyet hissini telkini⁴⁶ olmak üzere genellikle umûmi maslahatı gözönünde bulunduran İslâm, kişiye içinde yaşadığı cemiyetin menfaatını kollamayı;⁴⁷ kendine ailesine, yakınlarına, içinde bulunduğu topluma ve bütün insanlığa karşı bir takım vazifelerinin olduğunu haber vermiştir. Cemiyet düzeninin korunmasında mes'uliyet hissini önemine işaret eden Hz. Peygam-

(42) Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 1; Müslim, K.el-Fedâil, B. 13, nr. 51, 52, 53.

(43) el-Buhâri, K.el-İmân, B. 37; Müslim, K.el-İmân, B. 1, nr. 1; Ebu Dâvud, K.es-Sünnet, B. 17.

(44) el-Hucurât (49), 13; S. Erdem, Psikoloji, s. 74; P. Guillaume, Psikoloji, çev. Refia Şemin, s. 52-53.

(45) el-Bakara (2), 163; Âli 'Imrân (3), 6; en-Nisâ (4), 87; el-Mâide (5), 73; el-En'âm (6), 102; er-Ra'd (13), 30; el-Kasas (28), 70; el-İhlâs (112), 1.

(46) Müddessir (74), 38; el-İnsân (76), 29; el-Zilzâl (99), 7, 8; el-Buhâri, K.el-Cum'a, B. 11; el-Cenâiz, B. 32; Müslim, K.el-İmâret, B. 5, nr. 20; Ebu Dâvud, K.el-İmâret, B. 1; Tirmizî, K.el-Cihâd, B. 27.

(47) el-Buhâri, K.el-İmân, B. 7; Müslim, K.el-İmân, B. 17, nr. 71, 72; et-Tirmizî, K.el-Kiyâme, B. 59; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 89 (Kendi nefsin için istediğin bir şeyi müslüman kardeşin için de istemedikçe gerçekten imân etmiş sayılmazsın.)

(48) el-Buhâri, K.en-Nikâh, B. 81; el-Ahkâm, B. 1; Müslim, K.el-İmâre, B. 5, nr. 20.

ber, bu husustaki bir hiyerarsiden bahsederek, fertler üzerindeki vazife ve mesuliyeti⁴⁸ en güzel bir şekilde belirtmiştir.

Böylece İslâm ahlâkının tâ başlangıçtan beri ferdî ve sosyal yönleri olan bir müessese olarak kurulmuş olduğunu görmekteyiz. Bu sistemde bilhassa -ictimâî huzuru temin için- İslâm kardeşliğini teessüs etme,⁴⁹ dargın durmama,⁵⁰ komşularla iyi geçinme,⁵¹ yardımlaşma,⁵² başkalarının kan, mal, ırz dokunulmazlığı⁵³ hususunda tavsiyelerde bulunulmuş, diğer taraftan merhamet ve mes'uliyet duygularına dayalı bir eşitlik esasına uyulması,⁵⁴ bu iki taraflı davranışlarda da «Allah rızası» gayesi⁵⁵ gözetilmesi telkin edilmiştir.

d) Beden Eğitimi :

İslâm dini insanı bütün olarak ele alır. Rûhu tahlil ederken bedeni, bedeni ele alırken de rûhu ihmal etmez. Rûhî ve mânevî olgunluk istenmekle beraber, cesedin ihmal edilmemesi de hatırlatılır. Herbirisine karşı vazîfelerin âdilâne bir ölçü içerisinde yerine getirilmesi esastır. Bedenî terbiyede İslâm, bilhassa beslenme, temizlik, hıfzassıhha ve spor üzerinde durur.

Beslenme hususunda özellikle alınan gıdaların temiz ve helâl olmasına dikkat edilmesi istenmiştir. «Rızık olarak verilenlerin temizlerinden,»⁵⁶ «Temiz ve helâl olanlarından yenilmesi»⁵⁷ emredilmiştir.

Temizlik, gerek maddî gerekse mânevî olsun, bir müslümanın mutlaka riâyet etmesi gereken bir husustur. Hz. Peygamber: «Temizlik îmâ-

(49) el-Hucurât (49), 10; el-Buhâri, K.el-Mezâlim, B. 5; Müslim, K.el-Birr, B. 9, nr. 28; Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 46 (Hz. Peygamber Abdurrahmân b. Avf ile Sa'd b. Rebi'i birbirleri ile kardeş yaptı. Kureyş ile Ensâr arasında böyle bir kardeşlik teessüs etmiştir.) el-Buhâri, K. Menâkibu'l Ensâr, B. 3; en-Nesâi, K. en-Nikâh, B. 84.

(50) Müslim, K.el-Birr, B. 8; Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 55. (Abdullah b. Zübeyr ile Hz. Aişe validemizin aralarını düzeltmek için Misver ve Abdurrahmân çok gayret göstermişlerdir.)

(51) en-Nisâ (4), 36; el-Buhâri, K.el-Edeb, B. 30; Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 132.

(52) el-Mâide (5), 2; Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 46.

(53) en-Nisâ (4), 29; el-En'âm (6), 151; el-İsrâ (17), 32; el-Buhâri, K.el-Edeb, B. 43; Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 40; Tirmizî, K.el-Birr, B. 18.

(54) el-Buhâri, K.el-Îmân, B. 7; et-Tirmizî, K.el-Kiyâme, B. 59.

(55) Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 292, 407.

(56) el-Bakara (2), 57, 168; el-A'râf (7), 160; Tâhâ (20), 81.

(57) el-Enfâl (8), 69; en-Nahl (16), 114; el-Mâide (5), 88.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

nın yarısıdır»,⁵⁸ «Allah temizdir ve sadece temiz olanları kabul eder»,⁵⁹ «Temizlik olmayınca namaz kabul edilmez»,⁶⁰ «Namazın anahtarı temizliktir.»⁶¹ gibi ifâdeleriyle temizliksiz dînî hayatın, dindarlığın mümkün olamayacağını mü'minlerin vicdanlarına yerleştirmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber günlük temizliğin mecburi vasıtası olan abdeste teşvik olarak, müslümanların kıyamet gününde abdest uzuvlarında beliren nurdan bir parlaklıkla diğer ümmetler arasında temayüz edeceğini belirtmiştir.⁶² Bundan başka dış çevreyle daimi temasta olan uzuvların temizliğine son derece riayet edilmesini istemiş, ellerin uykudan kalktıktan sonra,⁶³ yemekten evvel ve sonra da yıkanması lazım geldiğine işaret etmiştir.⁶⁴

Beden terbiyesinde hıfzıssıhha önemli bir yer işgal eder. Hz. Peygamber bu konu üzerinde titizlikle durmuş ve «Allah'tan af ve âfiyet dileyin; zira hiçbir kimseye yakından sonra âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir.»⁶⁵ «Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olanı âfiyettir.»⁶⁶ buyurmuştur. Tedavi konusundaki bir çok tavsiyeleri de Hz. Peygamber'in hıfzıssıhaya verdiği önemi gösterir. «Ey Allah'ın kulları tedaviye devam edin! Zira Allah her hastalık için şifâ da yaratmıştır. Şifası olmayan tek hastalık ihtiyarlıktır!⁶⁷ buyurarak insanları tedavi olmaya davet etmiştir. Bilhassa bulaşıcı hastalıklardan korunma tedbiri olarak «karanatina» usulünü tavsiye ettiğini görmekteyiz.⁶⁸

Beden eğitiminin en önemli vasıtalarından biri olan oyun, çocukların gerek bedenî gerekse zihnî gelişmelerinde mühim bir yer tutar. Çocuk bu gelişmeyi daha çok serbest faaliyetlerle tamamlar.

Hz. Peygamber'in çocukların oyun oynamalarına müsaâde ettiklerini görmekteyiz.⁶⁹ Çocuğun beden ve zihin eğitiminde oyunun önemli bir yeri olduğu, çocuğu dinlendirdiği, hafızasını tazeleyip öğrenme gücünü

(58) Müslim, K.et-Tahâre, B. 1, nr. 1.

(59) Müslim, K.ez-Zekât, B. 19, nr. 65.

(60) et-Tirmizî, K.et-Tahâre, B. 1.

(61) et-Tirmizî, K.et-Tahâre, B. 3.

(62) Müslim, K.et-Tahâre, B. 12, nr. 35, 37.

(63) el-Buhârî, K.el-Vudu', B. 26; en-Nesâî, K.et-Tahâre, B. 1.

(64) et-Tirmizî, K.el-Et'ime, B. 49; Ebu Dâvud, K.el-Et'ime, B. 54.

(65) İbn Mâce, K.ed-Du'â, B. 5.

(66) et-Tirmizî, K.ed-Da'vât, B. 111.

(67) et-Tirmizî, K.et-Tıbb, B. 2; Ebu Dâvud, K.et-Tıbb, B. 1.

(68) el-Buhârî, K.et-Tıbb, B. 19, 30.

(69) Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, VIII, 159.

artırdığı belirtilir.⁷⁰ Hz. Peygamber, çocuğun toprakla oynamasının kendisine neşe ve zindelik vereceği hususuna işaret etmiş,⁷¹ ashabı sporun önemine inandırması bakımından bizzat kendisinin Mekke'nin ünlü pehlivanı Rûkâne b. Abdi Yezîd ile güreş tuttuğu ve onu yendiği belirtilmiştir.⁷² Hz. Aîşe validemizle koşu müsabakaları yaptıkları, bazan kendisinin, bazan da Hz. Aîşe'nin birbirlerini geçtikleri bilinmektedir.⁷³ Ayrıca Hz. Peygamber'in zaman zaman ok, ve deve yarışları tertiplelediği, maddî ödüllerle mükâfatlandığı,⁷⁴ bu gibi müsabakalara teşvik ettiği⁷⁵ gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber aradığı bir kimse- nin eğlenmeye gittiği söylenince: «Oyun için yaratılmadık» buyurarak yetişkin kişilerin maksatsız, sırf hoş vakit geçirmeye mâtuf eğlenceleri hoş karşılamadığını da ifâde etmiştir.⁷⁶

2—ÖĞRETİM

İslâmiyetin gelişinden sonra cehalet ve ümmiliğe savaş açılarak okuma yazmanın yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. «Oku» emriyle ilk inmeye başlayan Kur'ân âyetleri ve bir öğretici olarak gönderilen⁷⁷ Hz. Peygamber tarafından ilk İslâm mâarif sisteminin kurulduğunu görmekteyiz. Kurulan bu mâarif sisteminin her nekadar teşkilâtlı bir plân ve programı yokduysa da, Kur'ân, din, ahlâk, hukuk v.s. gibi mânevî ilimlerde ihtisaslaşmaların başladığı mevzubahistir. Nitekim Hz. Ömer (r.a) ın (v. 23/644): «Kim Kur'ân'dan bir şey sormak isterse Übey b. Kâ'b (v. 30/650)'a, ferâizden sormak isteyen Zeyd b. Sâbit (v. 45/665)'e, fıkihtan sormak isteyen Muaz b. Cebel (v. 17/638)'e, maldan sormak isteyen bana gelsin; zira Allah beni malı taksim edici olarak bir vali tayin etti»⁷⁸ şeklindeki konuşmasından daha o sırada bile bir ihtisaslaşmanın

(70) Gazâlî, İhyâu 'Ulûmi'd-Din, III, 59.

(71) Heysemî, a.g.e., VIII, 159 (Toprakla oynayan çocukları bundan menetmeye çalışan ashaba müsâade etmiyen Hz. Peygamber: «Onları bırakın; zira toprak çocukların baharıdır (neşe kaynağıdır)» buyurmuştur.)

(72) et-Tirmizî, K.el-Libas, B. 43.

(73) Ebu Dâvud, K.el-Cihâd, B. 68; İbn Mâce, K.en-Nikâh, B. 50; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 39, 129, 182.

(74) en-Nesâî, K.el-Hayl, B. 14.

(75) ed-Dârimî, es-Sünen, K.el-Cihâd, B. 14.

(76) İbrahim Canan, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 263.

(77) İbn Mâce, el-Muk., B. 17; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 328; ed-Dârimî, el-Muk., B. 32; İbn 'Abdilberr, Câmi'u Bey. İlm, s. 60.

(78) el-Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, II, 228, 229.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

olduğunu görüyoruz. Ayrıca bu sırada ilmin, okuma yazmanın önemine⁷⁹ dikkat çekildiğini, ilim ve âlimlerin faziletinden bahsedildiğini⁸⁰ biliyoruz.

Eğitim-öğretim üzerinde önemle durulduğu⁸¹ bu devirde, ilim tahsilinin her müslüman için bir vecibe olduğu,⁸² çok uzak yerlerde de olsa gidip tahsil edileceği⁸³ belirtilir.

İslâm, öğretimin yaygın hale getirilmesi, cehaletin ortadan kaldırılması hususunda: «Kim bir şey öğrenirse onu başkalarına da öğretsin»⁸⁴ «Sizin herhangi birinizden bildiği bir şey sorulursa onu hemen söylesin»⁸⁵ şeklindeki emirleriyle bu konuda âzâmî titizlik göstermiştir. Bilgisinden istifâde edilmeyen âlim, insanların en şerhilerinden sayılmış⁸⁶ ve başkalarına öğretilmeyen bilgi de Allah yolunda infak edilmeyen hazineye benzetilmiştir.⁸⁷ Öğrenen ve öğretenin sevaptan eşit pay alacaklarının⁸⁸ belirtilmesi ve eğitim-öğretim meclislerinde bulunanların öğrendikleri konuları orada bulunmayanlara duyurmalarının emredilmesi de⁸⁹ ilmin yaygınlaştırılması hususunda en güzel bir âmil olarak göze çarpmaktadır.

Ayrıca İslâm, devletin askere geniş çapta ihtiyaç duyduğu bir sırada bile sivil fertlerin tahsil görevlerinin ehemmiyeti üzerinde ısrarla durmuştur.⁹⁰

(79) en-Nahl (16), 43; Tâhâ (20), 114; ez-Zümer (39), 9; el-Kalem (68), 1; et-Tirmizî, K.el-'İlm, B. 12; ed-Dârimî, el-Muk., B. 21, 43. (Hz. Peygamber, hafızasının zayıflığından şikâyet eden bir sahabiye «Elinden faydalan» yani duyduklarını yaz; bir başka yerde de «İlmi yazıyla kaydedin» buyurmuştur.)

(80) Âli 'Imrân (), 8; el-'Ankebût (29), 44; el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 10; İbn Mâce, el-Muk., B. 17 (Hz. Peygamber mescidde biri duâ eden, diğeri ilim öğrenen iki gruptan ilim öğrenen grubu tercih ederek onların yanına oturmuştur.)

(81) Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 247. (Bedir savaşında alınan esirlerden, her esirin on müslüman çocuğu okutması karşılığı serbest bırakılacağı belirtilmiştir.)

(82) Heysemî, Mec. Zevâid, I, 119; İbn Mâce, el-Muk., B. 17.

(83) Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 297; el-Kettânî, et-Terâtib, II, 349.

(84) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 9; ed-Dârimî, el-Muk., B. 21.

(85) et-Tirmizî, K.et-Tefsir, Sûre, 44, B. 1.

(86) ed-Dârimî, el-Muk., B. 27.

(87) ed-Dârimî, el-Muk., B. 46; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 409.

(88) İbn Mâce, el-Muk., B. 17; ed-Dârimî, el-Muk., B. 26, 32.

(89) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 9.

(90) et-Tevbe (9), 122.

Bazı siyasî temsilcilik faaliyetlerinin yürütülebilmesi bakımından da yabancı dil öğrenimine önem verilmiştir. Meselâ; İbrânîce yazıyı okuyup yazan kimselere ihtiyaç göstermesi sebebiyle Hz. Peygamber'in ta'limâtı üzerine kâtibi Zeyd'in zikri geçen bu lisanı kısa sürede öğrendiğini,⁹¹ ayrıca Farsça, Grekçe, Habeşçe dahi bildiğini⁹² kaynaklardan öğrenmekteyiz.

3— EĞİTİM — ÖĞRETİM METOTLARI

Metot lugatta usul, yol, yöntem kelimeleri ile karşılanabilir. İstilahda ise: «Belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, herhangi bir işi görmek, bir teşebbüsü sonuçlandırmak için şuurlu bir şekilde seçilen ve izlenen yol ve başvurulan teknik» şeklinde tarif edilir.⁹³ Veya «Bilinmeyen bir şeyi bulmak, ya da bilinen bir şeyi başkasına ıspatlamak için takibedilmesi lazım gelen en mâkul ve en kısa yoldur diye de tarif olunabilir.⁹⁴ Bu kısa tarifleri yaptıktan sonra şimdi eğitim-öğretim metotlarından bir kaçını görelim.

a) Soru ve Tekrar:

Kur'an-ı Kerîm ve Hadîsi şeriflerde sorunun ve soruşturmanın her şekliyle bir öğrenme ve öğretme, yetiştirme ve yetiştirme metodu olarak kullanıldığı görülür. Hatta sorma ve soruşturma olmasa ilmin yok olacağı,⁹⁵ bilmeyenlerin bilenlerden sorup öğreneceği,⁹⁶ bir şey hakkında ihtilafa düşülünce Allah ve Resulüne arz olunacağı,⁹⁷ ahabın, şüpheye düşükleri herhangi bir hususu, konuyla alakalı olarak akıllarına takılan soruları sorabilecekleri bildirilir.⁹⁸ Hz. Peygamber bizzat kendisi de karşısındakileri uyaracak,⁹⁹ onları konuya iyice hazırlayıp, ilgilerini canlı tu-

(91) et-Tirmizî, K.el-İsti'zân, B. 22; Ebu Dâvud K.el-'İlm, B. 2. (Hz. Peygamber'in emriyle kâtibi Zeyd, Tevrât'ı öğrendiğini kaydeder.) el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, s. 460; Ahmet Cevdet Paşa, Kısâs-ı Enbiyâ, I, 259.

(92) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 82.

(93) R. Alayhoğlu, A.F. Oğuzkan, Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü, s. 240.

(94) O. Pazarlı, Din Eğitim Öğretiminde Genel Metotlar, s. 4.

(95) ed-Dârimî, el-Mukaddime, B. 18.

(96) en-Nahl (16), 43; et-Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağır, s. 47.

(97) en-Nisâ (4), 59.

(98) Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, I, 159.

(99) el-Buhârî, K.eş-Şehâdet, B. 10; Ebu Dâvud, K.el-Edeb, B. 50.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

tacak bir tarzda soru sorardı.¹⁰⁰ Lüzum hasıl oldukça konuşur, çok defa iyice anlaşılabilmesi için üç defa tekrar ederdi.¹⁰¹ Bazan da sorduğu sorunun cevabını kendisi verirdi.¹⁰² Kur'ân-ı Kerîm'de de aynı metodu görmek mümkündür.¹⁰³ Hz. Peygamber soruların yerinde ve zamanında sorulmasına dikkat eder,¹⁰⁴ ashabın anlayış, zihin gelişmesi ve ilgilerini ölçmek için, çoğu kez ilmî bir mesele ortaya atar, kendisine bir mesele sorulunca yerine, zamanına ve kişilerin durumuna göre¹⁰⁵ (ferdî farklara dikkat ederek) cevap verir, orada bulunanlara yeni bir bilgi kazandırması bakımından da çoğu defa parantez içi bir çok misaller getirir, karşısındakileri iknâ etmeye çalışır.¹⁰⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de de usanç ve bıkkınlık vermek üzere gerekli dil özellikleri kullanılıp, aynı fikrin değişik ifadelerle tekrarlandığı görülür.¹⁰⁷

b) Tedrîc

Kur'ân ve Hadîslerde bir öğretim metodu olarak genellikle kolaydan zora, basitten bileşiğe, parçadan bütüne geçilerek yeni durumlara bir ısıdırma, peyderpey hazmettirme¹⁰⁸ yolunun izlendiği görülür. Öğretilecek konularda tertip, mantık ve fikir silsilesine uyularak kolaylık gösterip soğutmama, nefret ettirmeme,¹⁰⁹ talihle, hikmet ve öğütle iyiyi,

(100) Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 70.

(101) el-Buhârî, K.el-İlm, B. 31; Heysemî, a.g.e., I, 129; İbn Kayyim el-Cevziyye, Zâdu'l-Me'âd, Fî Hedyi Hayri'l-'İbâd, I, 63.

(102) el-Buhârî, K.el-İlm, B. 9, 37; Müslim. K.el-Kasâme, B. 9, nr. 29, 30.

(103) Meselâ bk. el-En'âm (6), 12, 19; 'Abese (80), 17, 19; et-Târık, (86), 2, 3; el-Kâri'a (101), 10, 11; Yûnus (10), 31, 32.

(104) el-Buhârî, K.el-İlm, B. 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 256. (Bir defasında Hz. Peygamber bir meclisde yanındakilerle konuşurken bir a'râbî gelerek «Kiyâmet ne zamandır» diye sormuş. Hz. Peygamber de bu zamansız sorudan hoşlanmayarak sözüne devam etmiş, sözünü bitirince a'râbînin sorusunu cevaplandırmıştır.)

(105) el-Buhârî, K.el-İmân, B. 5, 6; et-Tirmizî, K.ez-Zühd, B. 22.

(106) Muhammed Ebu Zehv, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, s. 53.

(107) Meselâ bk. İbrahim (14), 38; Âli 'Imrân (3), 5; el-En'âm (6), 18; Lokmân (31), 34; el-Fussilet (41), 22; el-Mülk (67), 14. âyetler.

(108) el-Bakara (2), 219; en-Nisâ (4), 43; el-Mâide (5), 90; el-İsrâ, (17), 106; el-Furkân (25), 32; el-Kettâni, et-Terâtibü'l-İdâriyye, II, 233. (Kur'ân'ın hepsinin birden indirilmeyip, usulden furû'a doğru; insanların her türlü ihtiyaçları, işleri ve durumları icâbına uygun olması için indirilmiştir.) Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Türkçe Tefsîr, V, 3213.

doğruyu, güzeli gösterip sevdirme, yumuşak söz söyleme¹¹⁰ gibi hususlara -istenilen verim ve beklenen sonucun hasıl olması için- son derece itinâ gösterilirdi. Meselâ Hz. Peygamber, mescide bevleden bir bedeviyi dövmeye kalkışan ashabı yatıştırarak bedeviye mescidin bir namaz yeri, ibadet yeri olduğunu tatlılıkla söyleyerek yaptığı işin doğru olmadığını öğretmiştir.¹¹¹

c) Psikolojik Duruma Göre Hareket :

Bunlardan başka Hz. Peygamber insanların psikolojik, kültür ve zekâ durumlarını da dikkate alır, eğitim-öğretim hususunda bu durumlarından da âzâmî derecede istifade ederdi. Bir defasında saçının başının dağınlığından aceleci biri olduğu anlaşılan ve ayak üstü islâmın ne olduğunu öğrenmek isteyen Necid halkından birisinin bu durumunu hoş karşılamış, onun sorularını hemen cevaplandırmıştı.¹¹² Zinâ etmek isteyen bir genci de bir çok mantıkî sorular sormak sûretiyle iknâ ettiğini ve genci, yapmak istediği bu davranışından vazgeçirdiğini biliyoruz.¹¹³ Ashâbın da bu konuda yetişmiş olduğunu görürüz. Meselâ Abdullâh b. Abbâs (v. 68/687)'a: «Adam öldürenin tevbesi kabul olur mu?» diye sorduklarında: «Hayır, olmaz» buyurdu. Bir başkası aynı soruyu sordu. Ona ise: «Evet, olur» karşılığını verdi. Kendisine iki ayrı şekilde cevap vermesinin sebebini sorduklarında: «Birinci soranın gözlerinden adam öldürmeye niyetli olduğunu anladım ve onu bundan menettim. Ama ikinci soranın halinden adam öldürdüğünü ve pişman olduğunu anladım. Onu ümitsiz etmeyip böyle cevap verdim» demiştir.¹¹⁴

d) Herkesi Gücüne göre Mesul Tutma:

Kur'an ve Hadiislerin insanlara gücünün üstünde bir teklifte bulun-

(109) el-Bakara (2), 185, 256; el-Hacc (22), 78; Tâhâ (20), 1; el-Buhârî, K.el-İlm, 29; Müsüm, K.el-Eşribe, B. 7, nr. 70; el-Cihâd, B. 3, nr. 6, 7. (Hz. Peygamber, namazı uzatan bir imâma kızmış: «İnsanlar! Siz nefret ettiriyorsunuz. Namaz kıldıran daha hafiften alsın; zira cemâat içinde hasta, zayıf veya önemli bir işi olan vardır.» Mu'âz'ı Yemen'e gönderdiğinde de ona: «Kolaylaştır, zorlaştırma; müjdele, nefret ettirme» buyurmuştur.) İbn Hişâm, es-Sire, IV, 237.

(110) en-Nahl (16), 125; Tâhâ (20), 43.

(111) Müslim, K.et-Tahâre, B. 30, nr. 99; Ebû Dâvud, K.el-Edeb, B. 20; el-Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, I, 131; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 139; el-Kettânî, et-Terâtibu'l-İdâriyye, II, 232.

(112) el-Buhârî, K.el-İmân, B. 34.

(113) Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 256; el-Heysemî, a.g.e., I, 129.

(114) Taşköprizâde, Mevzu'atü'l-Ulûm, I, 93.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

maması da dikkat çeken bir husustur.¹¹⁵ Hz. Peygamber bizzat eğitim-öğretimde usanç ve bıkkınlık vermeme üzerinde ısrarla durmuş,¹¹⁶ bilgi, kültür ve kabiliyeti gözönünde bulundurarak¹¹⁷ insanların idrak seviyelerini aşmamaya, anlayamayacağı veya yanlış anlayacağı beyanlardan sakındırmaya, yerinde ve zamanında konuşulmasına önem vermiştir.¹¹⁸ Bilmediği konularda susulmasını¹¹⁹ tavsiye ederken, hatayı hiç bir zaman kişinin yüzüne vurmamış, hoşla gitmeyen bir hususu görünce daima umumî cümlelerle hoşnutsuzluğunu izhar ederek muhatabını uyarmaya çalışmıştır.¹²⁰

4— EĞİTİM — ÖĞRETİM PRENSİPLERİ

a) Şahsa Görelilik:

(Öğretilecek hususların herkesin beden ve rûhî yapısına uygunluğunu gözönünde bulundurmak): İslâm eğitim öğretim faaliyetlerinin, kişinin gerek bedenî, gerekse rûhî yapısına uygun bir şekilde yapılması lazım geldiğini ifade eder.¹²¹ Herkese kendi aklî gücü oranında bilgi verilmesini

-
- (115) el-Bakara (2), 233, 286; et-Teğâbun (64), 16; Müslim, K.el-Müsafirîn, B. 31, nr. 221; Ebû Dâvud, K.et-Tatavvu', B. 27; es-Salat, B. 308; en-Nesâi, K.el-Kible, B. 13; İbn Mâce, K.ez-Zühd, B. 28; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 231. (Hz. Peygamber ashabına emrettiği zaman daima ellerinden gelebilecek amelleri emrederdi.)
- (116) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 12; Müslim, K.el-Munafikîn, B. 19, nr. 82, 83; el-Kettânî, et-Terâtib, II, 233; Muhammed Ebû Zehv, el-Hadis ve'l-Muhadisûn, s. 73.
- (117) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 50; Gazâlî, İhyâ, I, 47; el-Kettânî, a.g.e., II, 316; M. Ebû Zehv, a.g.e., s. 73. (Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber'den iki türlü bilgi öğrendiğini, bunlardan birinin herkese söylenen şeyler olduğunu, ötekini söylerse (birçoklarının idrak seviyelerinin üstünde olması sebebiyle) hayatının tehlikeye girebileceğini söyler.) (Hz. Peygamber, bir kulun gönülden tasdik ederek kelimeyi şahadet getirmesi halinde cennetlik olacağı haberini Mu'az'a verince bunu müslümanlara duyurmasına müsaade etmemiştir.)
- (118) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 2, 50; M. Ebû Zehv, a.g.e., s. 47.
- (119) ed-Dârimî, el-Muk., B. 21; M. Ebû Zehv, a.g.e., s. 51, 52.
- (120) el-Buhârî, K.el-Vesâyâ, B. 26; Ebû Dâvud, K.el-Edeb, B. 1; Müslim, K.es-Salât, B. 27, nr. 119, 120, 121. (Hz. Peygamber: «Falancaya ne oluyor da şöyle söylüyor veya yapıyor» şeklinde ismen teşhir etmez, fakat: «İnsanlara ne oluyor da şöyle söylerler veya yaparlar» diyerek o hataya umumî bir tarzda parmak basar, tashih ederdi.) Ebû Dâvud, K.el-Edeb B. 16.
- (121) el-Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, II, 296, 297. (Mâlik b. Enes küçük çocuğa Kur'an ezberletmenin gereksiz ve manasız bir zorlama olacağını söylemiştir.)

emrederek,¹²² öğretimde umûmi seviyeyi gözönünde bulundurmaya dikkati çeker.¹²³ Hatta Hz. Peygamber'in söylediklerinin daha iyi anlaşılmasını temin etmek maksadıyla gerektiğinde muhatabının şivesine uygun olarak konuştuğu da rivâyet edilir.¹²⁴ ki bunu eğitim öğretimde muhatabın durumunu dikkate alma prensibiyle izah edebiliriz.

Hz. Ali'nin, göğsüne işaret ederek: «Bunda nice gizli ilimler vardır. Eğer bu ilimleri taşıyacak birisini bulsam hepsini ona verirdim.»¹²⁵ «İnsanlara anlayabilecekleri kadar söyleyin. İnkâr ettikleri ve anlayamadıkları sözleri terkedip onlara söylemeyin. Allah ve Resûlünün tekzîb edilmesini ister misiniz?»¹²⁶ gibi sözleri bu prensibe uyulduğunu gösterir. «Bir âlime bir şey soruldu. Âlim de bildiği halde buna cevap vermedi. Soran: «Hz. Peygamber'in: «Birine bildiği bir şey sorulur da bildiği halde cevap vermezse, kıyâmet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur»¹²⁷ sözünü bilmiyor musun? Dedi». Âlim de: «Sen git, gemi bırak. Eğer anlayışlı biri gelir de ondan bildiğimi saklarsam o zaman o gem bana vurulsun.»¹²⁸ dediğine bakılırsa, bilginin ancak istidatlı ve kabiliyetli olanlara verilebileceği anlaşılır.

b) İlmî Yaygın Hale Getirme:

Hz. Peygamber, toplum eğitimine ve eğitimin yaygınlaştırılmasına bilhassa önem vermişti. Çünkü yeni nizamın başarısı önce toplum fertlerinin onu öğrenmesine, esasları ışığında eğitilmesine bağlıydı. Bu sebeple O, kendisinden öğrenilenlerin başkalarına da öğretilmesini emir ve tavsiye ederdi.¹²⁹ Bu hususa işaret eden hadîsi şeriflerden bazıları şöyledir: «Bir âyet bile olsa benden (başkalarına) tebliğ ediniz.»¹³⁰ «İlim öğrenin

(122) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 50; el-Hindî, Kenzü'l-'Ummal, X, 242; Gazâlî, el-İhyâ, I, 82.

(123) Ebû Dâvud, K.el-Edeb, B. 23; el-Hindî, a.g.e., X, 242. (Hz. Aişe'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber'in: «İnsanların seviyelerine ininiz» buyurduğu görülür.)

(124) Bağdâdî, Kitabü'l-Kifâye Fi 'İlmî'r-Rivâye, s. 183. (Âsimü'l-Eş'arî'nin, Hz. Peygamberi: «Leyse minem-Birrim-Siyâmu-Fi'm-Sefer» derken duyduğu nakledilir.)

(125) Gazâlî, el-İhyâ, I, 82; Taşköprüzâde, Mevzu'atu'l-'Ulûm, I, 73.

(126) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 50.

(127) Ebû Dâvud, K.el-'İlm, B. 9; et-Tirmizî, K.el-'İlm, B. 3; İbn Mâce, el-Muk., B. 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 263, 305.

(128) Gazâlî, a.g.e., I, 82; Taşköprüzâde, a.g.e., I, 74.

(129) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 26.

KUR'AN VE HADİSLERDE EĞİTİM ESASLARI

ve onu insanlara öğretin.»¹³¹ «Siz benden işitiyorsunuz, sizden de başkaları işitir. Sizden işitenden de bir başkası duyar.»¹³² «Burada bulunanlarınız (benden işittiklerini) bulunmayanlarınıza tebliğ etsin. Olur ki burada bulunan bir kimse işittiğini, kendisinden daha akıllı birisine ulaştırmış bulunur.»¹³³ «Sizden birinize bildiği bir şey sorulduğunda onu derhal söylesin.»¹³⁴ Buradan anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, kendisinden öğrenilenlerin islâm toplumu içinde yayılmasını tavsiye etmektedir. Öğrenim, dolayısıyla eğitim bu sayede yaygın hale gelmiş, O'nun bu teşvik ve tavsiyeleri beklenen sonucu vermekte gecikmemiş ve Hz. Peygamber devrinde eğitim-öğretim bariz bir şekilde yaygın hale gelmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber, erkek olsun, kadın olsun bütün toplum fertlerinin öğrenim ve eğitimine özel bir itinâ göstermiş ve böylece hemen her fert, İslâmî eğitim-öğretimden nasibini almıştır. Ayrıca yeni mü'lüman olmuş kabilelere mu'allimler gönderilmesini¹³⁵ de aynı hedef doğrultusunda saymak mümkündür.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin ilmi yayma konusundaki emirleri ile diğer bazı hadîslerin, ilmi yayma ve tebliğde cimri davrananların akibetlerinin fena olacağını belirtmesi de¹³⁶ bu prensibe uygun düşer.

-
- (130) el-Buhârî, K.el-Enbiyâ, B. 50; et-Tirmizî, K.el-'İlm, B. 13; ed-Dârimî, el-Muk., B. 46; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 159, 202.
- (131) ed-Dârimî, el-Muk., B. 24.
- (132) Ebû Dâvud, K.el-'İlm, B. 10; et-Tirmizî, K.ez-Zühd, B. 9; İbn Mâce, K.ez-Zühd, B. 19; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 340; el-Hâkim, el-Müstedrek, I, 59; el-Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, I, 137.
- (133) el-Buhârî, K.el-'İlm, B. 9, 10; İbn Mâce, el-Muk., B. 18; Müslim, K.el-Hacc, B. 82, nr. 446; Ebû Dâvud, K.et-Tatavvu', B. 10; et-Tirmizî, K.el-Hacc, B. 1; en-Nesâî, K.el-Hacc, B. 111; ed-Dârimî, K.el-Menâsık, B. 72.
- (134) et-Tirmizî, K.et-Tefsir, sûre, 44, B. 1; el-Buhârî, K.-etTefsir, sûre, 3, B. 3; ed-Dârimî, el-Muk., B. 21.
- (135) İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 143, 237, 241; el-Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, I, 243. (Hz. Peygamber, Mus'ab b. 'Umeyr'i Medine'ye; Mu'âz b. Cebel'i Yemen'e; Amr b. Hazm'ı Necrân'a muallim olarak göndermiştir.)
- (136) el-Bakara (2), 159, 174; Ebû Dâvud, K.el-'İlm, B. 9; et-Tirmizî, K.el-'İlm, B. 3; İbn Mâce, el-Muk., B. 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 263, 305.